

BUHARA'DAN KONYA'YA İRFAN MİRASI

VE XIII. YÜ. MEDENİYET MERKEZİ KONYA

- II -

TRT AVAZ

BUHARA'DAN KONYA'YA İRFAN MİRASI ve
XIII. YY. MEDENİYET MERKEZİ KONYA

(II)

Koordinatör : Konya Büyükşehir Belediyesi
Selim Yücel GÜLEÇ Kültür Yayınları: **401**

Editörler :
Prof. Dr. Dilaver GÜRER ISBN: **978-605-389-344-8**
Doç Dr. İbrahim İŞİTAN
Arş. Gör. Sami BAYRAKÇI Yapım:
Arş. Gör. Yusuf BÜYÜKYILMAZ **Konya Kültür A.Ş.**

Yayın Takip:
Derya KARAKAYA

Tasarım&Grafik
Ali Rıza BÜYÜKVADİ

Aralık
2019

ANADOLU'DA BİR ARADA YEŞERMİŞ MEVLEVİLİK-AHİLİK-BEKTAŞİLİK ARASINDA BİR KARŞILAŞTIRMA

Prof.Dr. Muhittin ELİAÇIK*

Giriş

13. yy Anadoluşunda Orta Asya kökenli, Hoca Ahmet Yesevî bağlısı, Türk örf, gelenek ve törelerine uyan, insana hoşgörü ile bakan Ahilik-Bektaşilik-Mevlevilik bir arada yaşamış, vahdete dayalı öğretileriyle yüzyıllarca insanları kucaklamışlardır. Anadolu Selçuklu, Beylikler ve özellikle de Osmanlı döneminde fethedilen bir yere önce Bektaşî tekkelerinin gidip halkı bu fethi kabullenmede motive ettiği, daha sonra devlet adamlarının çoğunluğunu oluşturan Nakşî tekkelerinin gittiği, medreselerle birlikte de Mevlevilerin gittiği ve bu tarikatlar arasında önemli bir ihtilafın olmadığı bilinmektedir. Halk; Bektaşî, devlet adamı Nakşî, üniversite hocaları da Mevlevî idi. Osmanlı ve Selçuklu tarihinde tarikatların hem devlet üzerinde hem de halkın irşadında çok büyük bir tesiri vardı. Ahilik-Bektaşilik-Mevlevilik bu büyük tesirin en önemli göstrgesi olmuştur.

Mevlevilik-Ahilik-Bektaşilik, Anadolu'da 13-16. yüzyıllarda bir arada büyüyüp gelişmiş ve aralarında önemli benzerlikler oluşmuştur. Bilhassa Bektaşilik ile Ahilik, ritüel ve pratiklerce büyük benzerlikler göstermiş, Mevlevilik de bu benzerliğe birçok yönde katılmıştır. Bektaşî kaynaklarında, Mevlana üstünde büyük etkisi olan Şems-i Tebrizî'nin, Hacı Bektaş-ı Velî'nin halifesi olduğu kayıtlıdır. Mevlevîlikte Şems ve Veled olarak iki kol olup, Hacı Bektaş-ı Velî velâyetnâmesine göre Mevlana'yı mollalıktan kurtarıp Tanrı aşkına düşüren yani Bektâşî yapan Hacı Bektaş-ı Velî'nin halifesi Şems-i Tebrizî olmuş, bundan dolayı Şemsî kol Bektâşîliğe daha yakın bulunmuştur. Mevlevilik-Bktaşilik arasındaki ilişkiler, Mevlana ile Hacı Bektaş-ı Velî daha hayattayken başlayıp, bir tarikat olarak kuruldukları 15-16. yüzyılda sonra da devam etmiş, zamanla bu bağ güçlenip bazı Mevleviler, Bektâşîlikle iyice kaynaşmıştır. Horasan Melamiliğine

* Kırkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

dayanan Bektaşilik çeşitli Şamanî, Hurufî, Batnî, Şîî etkileri tasavvuf potasında eritip ortaya çıkmış; Ahilik, Abbasi halifesi Nâsır Li-dîmillâh tarafından kurumsallaştırılan fütüvvetin, Anadolu'da millî ve yerli unsurlarla donanarak ortaya çıkmış bir şekli, Mevlevilik de aynen bunlar gibi çeşitli Türk, İnan v Arap unsurlarının tasavvuf potasında mezc olmasıyla ortaya çıkmıştır. Türk esnaf zümresi arasında gelişen Ahilik; Bektaşilk ve Mevlevilik yanında Babaî, Rufâ'î, Kâdirî ve Haydarî tarikatlarıyla da iç içe olmuştur. Buhranlı bir dönemde yaşayıp ölüm tarihleri bile yakın olan Ahi Evren (ö.1261), Hacı Bektaş-ı Velî (ö.1271), Mevlana (ö.1273)'nın bir araya gelip meseleler üzerinde sohbet ettikleri bilinmektedir. Hiyerarşik yapısınca Ahilik ve tarikatlar arasında şeklen farklar oluşup tarikatların temel ritüellerinden zikir, tespîh vb. törenler Ahilikte bulunmamışsa da bu unsurlar Bektaşilik ile Mevlevilikte çok yakın şekillerde tezahür etmiştir. Ahilik bütün sufi zümreleri kucaklamış ve böylece Ahilik ile diğer tarikatlar, özellikle de Bektaşî ve Mevlevî ritüelleri arasında benzrlıklar oluşmuştur. *Şed kuşanma/bel bağlamak/ kemer-bestelik, tâc ve hırka giymek, tıraş erkânı, meydan süpürmek, sofrâ çekmek, şerbet içmek, tercümanlar* bu üç tarikat arasında birbirine yakın uygulanmıştır. *Tiğbend bağlama, meydan süpürme, eşik ve kabul tercümanları, tâlibî mürşide salavat ile teslim etmek, tövbe, on iki imama salavat, telkîn ve şerbet sunma* fütüvvetten geçmiş, *tıraş erkânı, halifeye sofrâ, tuğ, çerağ ve alem verilmesi ve hırkayla tennûre* de Bektaşilikten geçmiştir. Bugüne dek Ahilik ile Bektaşilik arasında sıkça karşılaştırma yapılmış, ancak buna Mevlevilik pek dahil edilmemiştir.

Mevlevilik-Bektaşilik-Ahilik birbirine pek yakın olup, Velâyetnâme'de: Mevlana'nın: Hacı Bektaş-ı Velî hakkında: 'Onun katına her gün yedi deniz, sekiz ırmak uğrar, onların suya girmeye ne ihtiyaçları var ki... dediği kayıtlıdır. Ahi Evren hakkında da: "*O zamanlar Kırşehirinin adı Gülşehriydi. Camileri, mescitleri, medreseleri çoktu, mamurdu. Şehirde müderrisler, bilginler, olgunlar vardı. Bunların içinde, Ahi Evren adlı bir er vardı ki Denizli'den Konya'ya oradan Kayseri'ye gelmiş, Kayseri'den kalkıp Gülşehri'ne gelerek yerleşmişti. Fütüvvet ehlinin ulusuydu, fakat aslını, soyunu nereli olduğunu kimse bilmez, çünkü gayb erenlerindedir. Onu, Sadreddin-i Konevî, âleme bildirdi. Bu erin pek çok kerameti vardır, gün gibi meşhurdur. Hacı Bektaşla Ahi Evren, birbirlerini pek severlerdi.*

*Hattâ Ahi Evren, bir gün sohbet ederken kim bizi şeyh edinirse şeyhi, Hacı Bektaş Hünkârdır. Molla Celaleddini, Şems-i Tebrizi, derviş yaptı. kayıtları bunların ilişkilerini göstermektedir. Ahilik-Mevlevilik-Bektaşilik adap ve erkânca da benzeşir. Kurumsal olarak Mevlevilik ve Bektaşilikten daha kıdemli olan Ahiliğin, Bektaşiliğe kaynaklık ettiği bilinmekte olup Mevleviliğe etkisi ise pek incelenmemiştir. Ama Mevleviliğin Bektaşilikle olan yakınlık ve benzerliği Ahiliğin etkisi hakkında da bir fikir verebilir. Edebiyatta zengin bir Mevlevî Bektâşî teması vardır. Bektaşilik ve Mevlevîlik Kur'ân ve sünneti referans almalarınca bu benzerlik normal bir durumdur. Mevlevî ve Bektaşî semâ ve semâhlarında tema Hz.Peygamber'in miracıdır. F.Köprülü, Ahi-Bektaşî müşabehetine dair *Biz, Bektâşilik ve -ondan pek az farklı olan- Kızılbaşlıkla Ahilik arasında âyin ve erkân itibarıyla büyük bir müşâbehet görmekteyiz. Binâenaleyh Ahilerin 8. asır sonlarında Bektâşî adını alarak silsilelerini Hacı Bektaş-ı Velî'ye isnad ve îsâl etmeleri bize göre baîd bir ihtimal değildir. Bu ihtimal kabul edilmese bile, her hâlde Ahiliğin Bâtınî mâhiyeti inkâr edilemez.* demiştir.*

Bu iki tarikat arasında en çok öne çıkan kelime ve kavramlara bir göz attığımızda: Can kelimesi iki tarikatta da kardeş anlamında olup Gelin canlar bir olalım, *canlar yatağı* tabirleri bunu gösterir. Hz.Ali, Ehl-i beyt, 12 imam sevgi ve taraftarlığı ikisinde de önemli bir temadır. Mesnevî, Divan-ı Kebîr ve Rubâilerde Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hüseyin ile imamları övüp Muaviye ile Yezidi kınayan birçok mısra vardır. İkisinde de Nûr-ı Muhammedî anlayışı ve 16. yüzyılda Şîî etkisi olduğu söylenir. *Teşkilatça da sadece bu iki tarikatla Ahiliğe özgü durumlar olup, Bektaşilik diğer tarikatlardan farklı olarak bir taşra teşkilatı kurup bunları kendine bağlayarak güçlü merkeziyetçi bir sistem oluşturmuş, böylece bütün tarikat Hacı Bektaş zaviyesine bağlı hale gelmiştir. Bu tip bir merkezî yapılanma Osmanlı tarikatları içinde yalnızca Mevlevîlik ve Bektâşilik, bir de Ahilikte görülür. Bunların gölgesinde bu üç kurumda tarihi süreçte hem menşee ortaklığı, hem de iç içe geçiş yoluyla bazı benzerlikler oluşmuştur. İslâm tasavvufu potasında şekillenmiş bu yapılar tarikat özgünlüğünde muhteva kazanıp benzer kavram, sembol, metafor ve ritüelleri oluşturmuş, dede ve çelebi kavramları benzer bir siyapta*

kullanılmış, *semâ ve semâh kendi ortamlarında benzer bir devrânı ifade etmiştir.*

1. Adap ve erkâna dair hususlar. Bu başlıkta, benzeşmenin somut görüntüleri ve tarikat düzenine ait bazı kavramlar oratya konulacaktır.

Mevlevilik ve Bektaşilikte ortak kavramların ilki dede unvanı olup Mevlevîlikte ikrar verip 1001 gün hizmetini bitirip sonra çile çıkarıp dervişlik pâyesine erişerek dergahta hücre sahibi olan sâlike dede veya derviş denilir. Bu tarikatta alttan üste muhiblik, dervişlik, şeyhlik ve halifelik dereceleri olup, ikincisi olan dervişliğe dede de denir. Pîr makamındaki şeyh, Mevlânâyı örnek alarak bizzat müridleri terbiye ve sülûklarını idareyle meşgul olmadığından bu iş Konya’da tarikatçı dedeye, diğer yerlerde aşçıbaşı da denilen aşçı dedeye aitti. Mevlevîlikte dervişler aldıkları görevlere göre tarikatçı dede, aşçı dede, kazancı dede, halife dede gibi unvanlarla anılırdı. Mevlevîlikte çile doldurup dedelik derecesine ulaşan bir muhib için özel bir merasim düzenlenip gülbanklar çekme bir gelenektir. Gülbanklar, bu anlam ve mahiyette Osmanlı’nın çeşitli zümre ve kurumlarında işlevsel olmuşlardır. Bektâşiliğe bağlı Yeniçeri Ocağının her ritüelinde gülbank okunurdu. Ahilikte de aynı durum vardır. Yeniçeri Ocağında, dağıtılan ulûfe ve mevâcibler sırasında yapılan törenlerde başçavuşlar şu gülbankı okurdu: *Allah Allah illallah, baş uryan, sine püryan, kılıç al kan, bu meydanda nice başlar kesilir olmaz hiç soran, eyvallah, eyvallah, kahrımız, kılıncımız düşmana ziyan. Kulluğumuz padişaha ayân. Üçler, Yediler, Kırklar, gülbang-i Muhammedî, Nûr-ı Nebî, Kerem-i Ali, pirimiz, sultanımız Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli demine devranına Hû diyelim Hû.* Dede ve dede baba unvanı Bektâşilikte de kullanılıp, bağlıların unvanlarına göre dereceleri: Âşık, tâlib, muhib, derviş, baba, halife, dede babadır. Hacı Bektaş tekkesinde pîr postunda oturan mücerred Bektâşî babasına dede baba denir. Alevîlikte de dedelikte Ehl-i Beyte dayanan soy güdülüp bu soya dede soyu denilmiştir ve bu soydan olmayan dede olamazdı.

Mevlevî-Bektaşî ortak bir unvan da **çelebi** olup 13. yüzyıl sonlarına kadar bilgin ve soylu kimseler için de bu unvan kullanılmıştır. Mevlâna soyundan olanlar çelebî olarak anılmıştır. Hacı Bektaş’ın nefes evladı veya belinden gelen kişilere de çelebî denilmiştir.

Bektaşî ve Mevlevî sisteminde *avam* tabiri de ortak bir noktadır. Sûfiler, hakikat ehli olmayanlara zâhir, zâhid, avam vb. adlar vermiş olup; zâhir, özellikle Bektâşîlce kullanılmış, zâhid, hatta Yezîd ve yabancı sözlere de Alevî terimleriydi. Diğer tarikatlere sûfî tarikatları diyen Mevlevîler tarikat ehli olmayanlara avam demiş ve bu terim, Mevlânâ ve Sultan Veled'in eserlerinde bu manada geçmiştir.

Mevlevî ıstılahı *nazar* Bektâşîlerde nazarım. Ben, sen gibi enaniyet sözleri yerine fakir veya nazarım denilmiştir. Mevlânâ bir beyitte: İnsan nazardan ibarettir, üst tarafı etle deridir, gözünün gördüğü şey, onun hayrıdır demiştir. *Nazarım*: Alevî-Bektâşîlerde siz yerine, “görüşü benim gibi olan” manasındadır. Mevlevîlikte nazar, yâni bakışın büyük önemi vardı. Hamzavîlr gibi Mevlevîler de mürşidin bakışının, insanı cezbeyle ulaştıracağına inanırdı. Devr-i Veledîde karşılaşmalar birbirlerinin yüzlerine ve kaşlarının aralarına bakardı. Aynı zamanda karşıdaki, benim nazarım olur, ben de ona nazar kesilirim birleşmiş oluruz ki bu takdirde birlik anlatılmış olur.

2. İtikadi Kavramlar

Birçok tarikatteki **vahdet** kelimesi de Bektâşî-Mevlevî ortak kavramıdır. Sûfiler, uykuya vahdet der ve uyuyana *vahdette*, *vahdet ediyor*, *vahdete çekildi* denir. Kesrette vahdet/halk içinde bir Allah'ı unutmamak. *Vahdetler aşkolsun*: Sufilerce, uykudan uyanıp abdest alıp kardeşleri arasına katılan için kullanılır ki iki tarikatte de yaygındır.

Allah, Eyvallah sufilerde ortaksa da Bektâşî ve Mevlevîlce daha çok kullanılır, muhatabı tatmin etmek için kullanılır ve yemin mahiyeti taşır.

Aşk olsun ortak bir Mevlevî-Bektaşî selamlaşmasıdır. Ödülünüz ilahi aşk olsun diye dilek belirten bir selamlaşma sözü olup, buna eyvallah veya aşkın cemal olsun cevabı verilir; işiten de dilerse cemalin nur olsun der ve nihayt muhatap Nûrun âlâ nûr olsun derdi.

Destur Mevlevî ve Bektaşîlikte şeyhlerden ve tarikat büyüklerinden izin almak için kullanılıp genellikle: *Destûr yâ pîr*, *Destûr yâ Ali* denirdi. Alevî/Bektaşî halk şairlerinin ayinlerde ezgiyle birlikte okudukları koşma biçimindeki bir tür nefese de *destûr* denilmiştir.

İkrar vermek Alevîlik/Bektâşîlik-Mevlevîlikte tarikata girip mürşide bağlanmaya talibin söz vermesi, yani biat etmesidir. İkrar verilirken okunan tercemana, *terceman-ı ikrar* denir: “*Erenler meydanında, pir huzurunda mürşidine teslimi rızada oldun mu? Yalan söyleme, haram yeme, zina ve livata etme, elinle koymadığın şeyi alma, her gördüğünü söyleme, bildiğini bilme, işittiğini söyleme. Gelme, gelme. Dönme, dönme, gelenin başı dönenin malı. Bu ikrardan dönersen mahşer günü yüzün kara olsun mu?*” Eline, diline beline sahip ol (edeb)

Terceman, bir iş yapılırken okunan övgü-dua, manzum/mensur olabilir. Terceman, Mevlevî-Bektâşî tabiri olup günlük işlerde okunur. Mevlevîlerde daha azdır. Gülbang ile tercemân farkı: Gülbang, şeyhçe mecliste sadece dua olarak okunur; terceman meclis şartı olmadan, övme ve dua şeklinde herkesçe uygulanabilirdi. Fatiha istendiğinde, Mevlevî tercemanı: “*Feth-i fütûh-ı kâinat, feyz-i füyûz-ı mümkinât, masdar ü mevrîd-i sıfat Ahmed ü âlrâ salavât... Bektâşî tercemanı: Allah, Allah yüzüm yerde, özüm darda, erenler huzurunda, Hak, Muhammed, Ali divanında canım kurban, benim terceman.... şeklindedir.*

Durulan yer, tarikat âdâbında çok önmlî olup; *baş kesmek, baş eğmek* dervişler ve canlar, tekke büyükleri önünde saygı ve teslimiyet göstergesi olarak eller göğüste başlar sağ yana eğik durur. Mevlevîlerde şeyh veya tarikat büyüklerinin huzurunda, bir velînin türbesinde yapılan baş kesme: sağ ayağın başparmağı, sol ayağın baş parmağı üstüne koymak, eller düz, parmaklar açık olarak sağ kol, sol kolun üstüne gelecek şekilde elleri omuz başlarına çapraz götürüp sonra belini bükmek şartıyla başını öne doğru eğip sonra belini bükmek. Bektâşî yeniçerilerin selamları da bu şekildedir. *Ayak mühürlemek* (*mühr-pay dur-, dara dur-*) Mürşidin huzurundaki mürid, niyaz vaziyetinde sağ elini sağ, sol elini sol omuzuna, sağ ayağın başparmağını solun başparmağı üzerine koyarak elini açık tutup başını hafif öne eğdiği duruştur. Alevî/ Bektâşî, Mevlevî, Kalenderî ve Nusayrilerde vardır.

Çelik, çelikleme: Çelik-değnek, yarım metre olup, Mevlevî tekkesinde kazancı postu üstünde asılı dururdu. Tarikat edebine aykırı iş yapanlar, bu değnekle acıtmadan vurularak terbiye ve tedip edilir ve buna *çelikleme* denirdi. Bektâşîlerde de vardır.

Seyyah vermek/Seyahat vermek: Bektâşî ve Mevlevî tabiri olup, tecziyesi veya ilerlemesi istenen dervişlere seyyah verilirdi. Mevlevîlerde dervişin ayakbabısı dışı doğru çevrilirdi. Ceza olarak seyyah vermek, ser ü pâydandan daha hafifti.

3. Maddi Unsurlar

Post. Bektâşî-Mevlevî ortak bir kelime olup, *postnişin* tekkede en büyük makamdaki mürşiddir. Mevlevîlerde kırmızı post Sultan Veled makamını, beyaz post Ateşbâz Velî makamını anlatırdı. Bektâşîlikte meydan odasında 12 post: baba, aşçı, ekmeççi, nakip, meydancı, türbedar, kilerci, kahveci, atacı, kurbanacı, ayakçı, mihmandar. *Saka Postu:* Mevlevîhanelerde, Bektâşî tekkelerinde suçluk görevini yapanların oturduğu posttur.

Taç/tâc-ı şerif: Bektâşîlik-Kalenderîlik-Mevlevîlik anlayışlarını eserlerine yansıtarak serpuşlarından sancaklarına kadar birçok eşyayı sembol yapmışlardır. Mevlevîlikte tâca sikke denilip fâhir Mevlevî sikkesi iki tariktatte müşterektir. Bektâşî tâcına fâhir denilmiştir.

Deste gül/gül destesi: Kollu salta ile uzun cübbe, müşterektir. Mevlevî dervişleri hücrede giyer ve ayindeki giysileri tennure olup, bellerine elifi nemed denilen bir kemer sararlardı. Bektâşîlerin destegül dedikleri üstlük, Hayderîden uzun, cübbeden daha kısa ve kolsuzdu. Mevlevî destegülü, uzun kollu, belde biten bir tür Hayderiye olup tennure üstüne de giyilirdi.

Somat/sofra: Simât bunun galatı olup, Bektâşî ve Mevlevîlerce kullanılan bez veya meşinden yapılmış sofradır. Üç türlü somat olup bunlar: gezgin dervişlerce kullanılan etrafı halkalı somat, dergâhlardaki somat ve uzun-düz elifi somat. *Somatçı/sofracı:* Mevlevî ve Bektâşîlerde sofrayı kurup toplamakla görevli kişidir. Sofra âdâbı Bektaşî-Mevlevî ortak dualarında görülür ki: *Artsın eksilmesin, taşsın dökülmesin böyledir ve Mevlevîler ayinde, Bektâşîler yemkte yapardı. Tabhi şîrîn ola, Hak berekâtın vere, dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Ateş-bâz-ı Velî Hû diyelim* gülbangları da önemlidir.

Bektaşî-Mevlevî tabiri olan cin evi, hamamlar için kullanılırdı ki muhtemelen, hamamların şeytanın evi olmasıyla ilgili bir hadise dayanabilir.

4. Mekân ve âyîn kavramları

Hângâh: Tekkenin büyüğü, âsitâne. Sûfî meclisleri küçükten büyüğe, zaviye-tekke-hângâh şeklinde olup, Bektaşîlerde hângâh şeyhin idaresindeydi. Mevlevîlikteki gibi, merkez hângâhda diğer bağlı tekke ve zaviyelerin kaydı olurdu.

Çerâğ: Rûhun tenvirinin bir sembolü olarak algılanıp cem törenlerinde kullanılan kandil, lamba, mum veya çıra, çırak; bütün tarikatlarda ortaktı. Bektâşî meydanlarındaki mum veya kandile çerağ denirdi. Güneş batarken Mevlevî meydanlarında bir mum yakılırdı ki buna da çerâğ denirdi.

Meydan: Tarikat ayini yapılan yer olup, Mevlevî meydanı, âyinin yapıldığı yerdir. Bektâşî tekkelerinin meydanında çok sayıda post, çerağ, meydan taşı ve ocak bulunurdu.

Âyîn, Bektâşî-Mevlevî sisteminde çok önemli olup, bir tür usul ve ibadet tarzıdır. Zikir ve semâ esnasında okunmak ve mutribde çalınmak üzere, muhtelif makamlarda bestelenen manzumedir. Ferahfezâ, düğâh ve râst âyîni kısımlarına ayrılmıştır ki okuyanlara, âyin-hân denirdi. Mevlevîhanelerde, tekkelerin kapatılmasına kadar, semâ sırasında âyin-hânlarca okunan, ancak bestekârları unutulmuş ilahilere de âyin-i kadîm denilirdi. Bektâşîlerin dem olmak, gülbank çekmek, nefesler okumak şekliyle yaptıkları âyine ise, âyin-i cem denirdi.

Semâ, semâh: Mevlevî ve Bektaşîlikte çok önemli olup musiki eşliğinde yapılırdı. Mevlevî âyîni/semâ, tasavvufî devrâna uygun biçimde Mevlana'nın, dinî meclislerde vecd ü zevk eseri olarak bir usul ve kaideye bağlı olmaksızın yaptığı semâlardan alınan ilhamla düzenlenip geliştirilmiş, diğer tarikatların zikir ü mukâbele meclislerine benzer bir zikir meclisidir. Bu dönüş, dairevi olup Mevlevîlere göre bütün gök katları Tanrı sevgisiyle döner ve tanrıya ulaşmak isteyeninin de aynı aşkla dönmesi gerekir. Alevî/Bektâşî bir tür "dini dansı" olan semâh ise, muhabbet toplantıları (cem) sırasında oynanır. Öncelikle kadın-erkek topluluk içkili bir yemek yer ve ardından semâha geçilir. Semâhın ağır, orta ve hızlı hareketleri olup 2, 4, 6, 8 veya çift olmak şartıyla daha çok kişiyle oynanır. Bu semah, karşı karşıya veya bir daire çizgisinde dönülerek yapılır. Gözetilen iki önemli kural olup semahçılar birbirlerine yönelseler bile kesinlikle dokunmazlar;

dönerek oynanan semâhta oyun alanının tam karşısındaki dedeye kesinlikle sırt dönülmez. Dairede dedenin önünden geçen kişi yüzünü dedeye dönerek selam verir.

İki tarikatın de kurucusu Horasan'da doğmuş olup, ayinler her ikisinde de Hz. Muhammed'in miracını temsil eder. Cem töreni, Hz. Muhammed'in miracı sonrası yapılan Kırklar Cem'ine dayanır. Ahi zaviyelerinde yapılan sema ve raks da bu meclise dayandırılıp, Kur'an'dan parçalar, gülbanklar okunur. Semâ ve semâh sırasında sağ el göğe, sol el yere çevrilir. Her iki ayinde de terennüm bulunur. Semâ ve semâhta yıldızların güneşin etrafında dönüşü simgelenir. Her ikisinde de, dönülürken sol ayak dizden hiç kırılmadan sola döndürülürken, sağ ayak kırılarak kaldırılır ve sağa doğru hafifçe savrulur ve tam bir dönüş yapıp hareket tekrarlanır.

Çarh/Çark: Dönme. Bektâşî/Alevilikte çarh semâhı oynamak, genellikle 12 hizmetin yapıldığı cemlerde 40 yaşını geçmiş kadınlarca oynanan, hızlı ritimli bir semâhtır. Mevlevîlerde sağ ayak çarh, sol ayak direk diye anılır. Semâda, direk denilen sol ayağa dayanılarak, sağ ayak döndürüldüğünden bu ad verilmiştir.

Tasavvuf ıstılahatında Bektaşilik ile Mevleviliğin birlikte anıldığı darbimeseller de oluşmuştur ki: *Bektâşinin Çapası, Mevlevînin Çivisi*: Bektâşî tekkelerine bağlı vakıflar çok az olduğundan buralarda en önemli hizmet, yakınındaki arazide ziraat yapmaktı ve bu da çapa ile olduğundan Bektaşî müridinin tekkede ilk işi çapa yapmayı öğrenmekti. Mevlevîlerde ise semâ ön planda olup dervişin ilk işi semâyı bellemekti. Semâ da, semâ tahtasının üstünde belletilirdi ve bu tahtanın ortasında ayak koymak için bir çukur olurdu. Ayağı sabit tutmak için de çukurun ortasında bir çivi olurdu. *Allah deyip döneriz, Allah deyip dururuz*: Bir gün Bektâşî, Mevlevîye sormuş: Ne der de dönersiniz? Mevlevî de; Allah deyip döneriz. Bektâşî bu sözü duyunca: Biz de Allah deyip dururuz. Buna göre Mevlevîlikte telvin, gaybette; Bektâşîlikte ise temkin, sahv ve huzurdadır.

İki tarikatın yakınlığı, Bektâşî-Mevlevîmeşrep birisi olan Haşim Bey, Eyüb Bektâşî şeyhi Hafız Baba'ya intisaplı Beşiktaş Mevlevîhanesi şeyhi Hasan Nazif Dede, Tayyazade Ata, Senihi-i Mevlevî vd. üzerinden da izlenebilir. Ahilik-Bektaşilik-Mevlevîliğin benzeşmesi, menşe birliğinden

hareketle tasavvufi sistemde yolların teori v pratikte kesişmesi, benzeşen terimlerin de köken düzeyindeki ilgiyi göstermesi olarak açıklanabilir.

İki tarikat arasında farklı noktalar da olup, bunlar da şöyle özetlenebilir:

Mevlevîlikte icra edilen müzik tekke musikisi denilen bir türe dâhilken Bektâşîler, halk arasında cârî bir üslûpta müzik icra ederler. Mevlevîler için esas olan saz, *ney* iken, Bektâşîlerde bu, *saz*dır. Her ikisinde de post duası yapılıp, birinde bunu yapan şeyh, diğesinde ise dededir. Mevlevî ayinleri uzun formda bestelenirken, Bektâşî nefesleri daha kısadır. Mevlevîlerde mutrip heyeti musiki icrası yapar, ayinhanlar okur ve semazenler semâyı icra ederler. Bektâşîlerde zâkir (ozan) bu işi yapar.

KAYNAKÇA

ÇETİN, Altan, Mevlevîlik ve Bektaşilikteki Bazı Benzeşmelere Dair, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2016/78.